

Katarzyna Skop
(Uniwersytet Wrocławski)

Z TĘCZĄ NA DALEKIM WSCHODZIE – KRÓTKA HISTORIA SPOŁECZNOŚCI LGBT W JAPONII

ABSTRACT

RAINBOW OVER THE FAR EAST – A BRIEF HISTORY OF THE JAPANESE LGBT COMMUNITY

The author of this article endeavors to conduct an analysis of lesbian, gay, bisexual and trans-gender (LGBT) community in Japan. In the article, special attention is drawn to how the history of the community progressed, starting from the first historical mentions of non-heterosexual activities among the Japanese people. The author will provide specific examples of both historical events and literary evidence. Furthermore, the author will outline how the modern LGBT community in Japan came to be and why it happened relatively late in Japan's history. Finally, the author will discuss the contemporary problems which the LGBT community is facing, such as same-sex marriage or gender reassignment.

KEYWORDS: history, Japan, law, LGBT.

To, co współcześnie nazywamy „homoseksualizmem” – aczkolwiek to stwierdzenie odnosi się w równym stopniu i do „transpłciowości” – istniało od zawsze. Nierzadko jednak nie zdajemy sobie z tego sprawy – zarówno osoby postronne, laicy, jak i naukowcy i badacze. Dzisiejsze rozumienie terminu „homoseksualizm” drastycznie różni się od rozumienia osób sprzed stu czy dwustu lat, a tym bardziej sprzed tysiąca. W różnych czasach i różnych kulturach istniało wiele definicji „homoseksualizmu” i każda z nich była inna; homoseksualizm był opisywany jako zwykła preferencja, jako dar od bogów – który pociągał za sobą wielką wiedzę

i dar uleczenia – jako grzech, jako choroba psychiczna, jako naturalny element ludzkiej różnorodności¹. O historycznej homoseksualności – a raczej, o homoseksualności postaci historycznych – potrafimy mówić tylko przez pryzmat dzisiejszej wiedzy i dzisiejszego rozumienia. Dlatego też odwoływanie się do homoseksualności ludzi sprzed setek lat jest co najmniej kontrowersyjne, a na pewno problematyczne: czy można bowiem przypisać pewną tożsamość – która jest dzisiaj kulturowo i naukowo w konkretny sposób określona – ludziom, których poglądu na samych siebie nie znamy i którzy niezaprzeczalnie rozumowali inaczej?

Prężnie rozwijającą się gałęzią nauki jest archeologia *queer* – prąd w archeologii, który zaczął powstawać w latach 80. i tworzony był nie przez archeologów, a przez socjologów, antropologów i paleontologów, którzy zaczęli zadawać pytania między innymi o rolę kobiet w historii. Archeologia *queer* nie ma jednak na celu odkopywania homoseksualizmu z przeszłości – głównie ze względu na relatywizm kulturowy, który może uniemożliwić jakiekolwiek kategoryczne stwierdzenia – a raczej eksponowanie heteronormatywności badań naukowych i kwestionowanie myślenia w kategoriach binarnych. Przykładem takiego kwestionowania założeń jest historia grobowca Khnumhotepa i Niankhkhnuma, dwóch królewskich służących z czasów Piątej Dynastii (ok. 2400 roku p.n.e.), który został odkryty w 1964 roku. W tym samym grobowcu pochowani zostali dwaj mężczyźni równego statusu, a liczne malowidła naścienne przedstawiają ich w bardzo intymnych pozach, do tej pory widzianych tylko na malowidłach przedstawiających małżonków. Większość badaczy skłania się ku teorii, że mężczyźni byli bliźniakami – niektórzy nawet, że bliźniętami syjamskimi². Niektórzy naukowcy jednak zadają pytanie: czy nie jest możliwe, że mężczyźni zostali przedstawieni na malowidłach w pozach typowych dla zakochanych i małżonków, bo właśnie tym dla siebie byli?³

Japońska tradycja homoseksualnego erotyzmu i praktyk – podobnie jak znaczna część zwyczajów i kulturowości – nie ma swych początków w kraju, a została przejęta z Chin⁴. Chińska tradycja dworskiego homoseksualizmu,

1 F.N. Mondimore, *A Natural History of Homosexuality*, Baltimore 1996, s. 2.

2 J.N. Wilford, *A Mystery, Locked in Timeless Embrace*, 2005, <https://www.nytimes.com/2005/12/20/science/a-mystery-locked-in-timeless-embrace.html> (dostęp: 26 marca 2018).

3 G. Reeder, *Same-Sex Desire, Conjugal Constructs, and the Tomb of Niankhkhnum and Khnumhotep*, „World Archaeology” 2000, t. 32, nr 2, s. 97.

4 G. Leupp, *Male Colors: The Construction of Homosexuality in Tokugawa Japan*, Berkeley 1997, s. 12.

zwana *nanse*, dokumentowana jest już od 6 wieku p.n.e. i dotyczyła najczęściej cesarzy lub innych władców i ich faworytów, czasami dworzan, czasami nawet ministrów. Takie związki były na tyle powszechne, że jeden z rozdziałów w *Shiji* – czyli „Zapiskach historyka” – zaczyna się taką obserwacją: „Nie tylko kobiety potrafią użyć swoich wdzięków, by przyciągnąć spojrzenie władcy; dworzanie i eunuchowie także potrafią grać w tę grę. Wielu mężczyzn czasów starożytnych zyskało w ten sposób względy”⁵. Natomiast w Japonii, pierwszy potwierdzony zapis dotyczący dworskiego męskiego homoseksualizmu datuje się na 985 rok⁶. Niemniej jednak tradycja ta jest wciąż ponad tysiącletnia i dobrze udokumentowana.

1. Homoseksualizm w epoce przednowoczesnej

1.1. Od powstania do czasów świetności

– homoseksualizm w różnych warstwach społecznych

Pierwotnie męski homoseksualizm nazywano w Japonii *nanshoku*, co tłumaczy się jako „męskie kolory”, eufemizm oznaczający męską erotykę. Słowo to zostało zaczerpnięte z chińskiego *nanse*⁷, zresztą jak cała tradycja. Zgodnie z popularną legendą bowiem, tradycja *nanshoku* została zainicjowana w Japonii w IX wieku w zakonach buddyjskich. Za twórcę tradycji *nanshoku* uznawany jest mnich Kūkai – znany pośmiertnie jako Kōbō-Daishi – który za zgodą cesarza Saga założył w 816 roku klasztor na górze Kōya. W młodości Kūkai wiele podróżował i pobierał nauki w Chinach, gdzie najprawdopodobniej zetknął się z dworskim homoseksualizmem. Po powrocie do Japonii w 806 roku, Kūkai założył sektę Shingon, która po dziś dzień pozostaje jednym z głównych odłamów buddyzmu w Japonii. Kūkai był wybitnym pisarzem i inżynierem i jest uznawany za twórcę *kana*, japońskiego zapisu fonetycznego⁸. Uznaje się też, że w klasztorze na górze Kōya, poza nauczaniem zasad buddyzmu, wyłożono też podstawy *nanshoku*. Do XVII wieku popularność mnicha była tak duża, że wielbiciele *nanshoku* otaczali go czcią i wznosili mu

⁵ *Ibidem*, s. 14.

⁶ *Ibidem*, s. 22.

⁷ *Ibidem*, s. 12.

⁸ Zob. P. Varley, *Japanese Culture*, Honolulu 2000, s. 51. Por. W.M. Johnston (red.) *Encyclopedia of Monasticism*, Nowy Jork 2015, s. 725.

ołtarze; w 1598 przypisano mu również autorstwo zwoju, który zawierał między innymi instrukcje na temat tego, jak komunikować się z kochankiem, porady dotyczące uwodzenia oraz pozycje stosunków seksualnych⁹. Jednak prawdziwa rola mnicha najprawdopodobniej ograniczała się do bycia osobą, którą traktowano jako popularyzatora tradycji.

Zakony były idealnymi, a zarazem zaskakującymi, miejscami do rozkwitu tradycji *nanshoku*. W Japonii – w przeciwieństwie do innych krajów buddyjskich – istniało wiele zakonów, w których mieszkało dużo mnichów i akolitów; w średniowieczu mogło istnieć nawet 90 tysięcy zakonów¹⁰. Większość z nich była mała, ale niektóre mogły pomieścić nawet do tysiąca mężczyzn. Buddyzm jako religia jest dość niechętny kobietom, które tradycyjnie uznawane są za złe kusicielki¹¹, w związku z czym mnisi buddyjscy byli zawsze zachęcani do powstrzymania się od jakichkolwiek kontaktów z kobietami. Związki z kobietami uznawane były za nieczyste i zbyt przyziemne, za coś, co uniemożliwiłoby rozwój i skaziłoby mnicha. Ponadto, zakony japońskich buddystów lokowane zawsze były w odległych miejscach, z dala od wiosek, nierzadko na szczytach gór, dokąd kobiety nie miały wstępu. Relacje homoseksualne uważane więc były za dopuszczalny kompromis pomiędzy poniżającymi związkami z kobietami a całkowitym celibatem. W teorii tylko klerycy powinni żyć w powściągliwości; w praktyce relacje homoseksualne były niefortunnymi uchybieniami w dyscyplinie, słowami poety Kitamura Kigina, akceptowalną formą upuszczenia emocji¹². Powszechną praktyką było, że nowicjusze zwani *chigo*, wysyłani do zakonów w celu pobierania nauki, poza wykonywaniem codziennych obowiązków, dbali o seksualne spełnienie starszych mnichów¹³. Homoseksualizm w zakonach był tak rozpowszechniony, że ślubowanie zakonne z 1237 roku, zanotowane przez mnicha Samona Shusei ze świątyni Todaiji w Narze, zawiera pięć postanowień, z czego każde związane jest z relacjami homoseksualnymi¹⁴.

⁹ P.G. Schalow, *Kukai and the Tradition of Male Love in Japanese Buddhism*, [w:] *Buddhism, Sexuality, and Gender*, J.I. Cabezón (red.), Nowy Jork 1992, s. 215–217.

¹⁰ G. Leupp, *Male Colors...*, *op. cit.*, s. 28.

¹¹ D.Y. Paul, *Women in Buddhism: Images of the Feminine in the Mahayana Tradition*, Berkeley 1985, s. 3.

¹² G. Leupp, *Male Colors...*, *op. cit.*, s. 38.

¹³ S. Wielichowska, *Ewolucja wizerunku męskiego homoseksualizmu w Japonii w kulturze, literaturze i tekstach prawnych od okresu Edo do czasów współczesnych*, Bydgoszcz 2013, s. 13.

¹⁴ G. Leupp, *Male Colors...*, *op. cit.*, s. 39.

W tradycji dworskiej homoseksualizm ma krótszą historię niż na przykład w Chinach, a i jego geneza jest nieco inna. *Nanshoku* z zakonów przenikło na dwór cesarski i do arystokracji poprzez ścisłe powiązania, jakie arystokracja japońska miała z sektami Shingon i Tendai. Arystokraci byli fundatorami świątyń czy też świątynnych rzeźb; w zamian za wsparcie finansowe, zapraszani oni byli do świątyń na celebracje i rytuały, w czasie których mogli podziwiać świątynnych *chigo* i zaznajamiać się ze zwyczajami panującymi w klasztorach¹⁵. Pod koniec XI wieku doszło do istotnego wymieszania się światów kultury dworskiej i zakonnej; wtedy bowiem wytworzył się w Japonii *insei*, system rządów eks-cesarzy, którzy pomimo abdykacji wciąż sprawowali realną władzę w państwie. Abdykując, były cesarz japoński składał śluby buddyjskie i wstępował do zakonu, skąd w dalszym ciągu wpływał na politykę. W ten sposób to klasztory stały się centrum życia politycznego, a panujący cesarz był niewiele więcej jak marionetką do sprawowania funkcji reprezentacyjnych¹⁶. Jednocześnie, klasztory były miejscami, które oferowały naukę dla synów arystokratów i książąt. W ten sposób idea *nanshoku* przenikła na dwór cesarski, gdzie wyewoluowała do swojej dworskiej formy. W wersji dworskiej, *nanshoku* przynosiło korzyści obydwu stronom związku: starszy z kochanków, zwykle wyższy rangą arystokrata, wybierał młodszego mężczyznę z tej samej warstwy społecznej, o którego rozwój, edukację i tytuły się troszczył w zamian za obdarowanie go uczuciem.

W okresie Heian (794–1185) powstały liczne zapiski pamiętnikarskie, odnoszące się do dworskiego *nanshoku*; między innymi Fujiwara Yorinaga (1120–1156), minister na dworze cesarza Konoe¹⁷, wspomina w swoich dziennikach o licznych relacjach seksualnych z innymi mężczyznami, od służących po innych arystokratów¹⁸. Dzienniki Yorinagi zawierają również relacje dotyczące cesarzy Shirakawa (1053–1129) oraz Toba (1103–1156), którzy utrzymywali na swoich dworach młodych chłopców w celach seksualnych. Cesarz Go-Shirakawa (1127–1192) sypiał natomiast z innym członkiem klanu Fujiwara, Fujiwara Nobuyorim, któremu okazywał swoje uczucia między innymi przez nadawanie tytułów

¹⁵ S. Wielichowska, *Ewolucja wizerunku męskiego homoseksualizmu...*, op. cit., s. 16.

¹⁶ *Ibidem*, s. 17.

¹⁷ P.F. Souyri, K. Roth (tłum.), *The World Turned Upside Down: Medieval Japanese Society*, Nowy Jork 2001, s. 27.

¹⁸ G. Leupp, *Male Colors...*, op. cit., s. 25.

i mianowanie na wysokie stanowiska państwowe¹⁹. Jednak *nanshoku* istniało nie tylko w zapiskach prywatnych dworzan; liczne aluzje czy wręcz wzmianki pojawiają się również w literaturze pięknej tego okresu. Przykładem jest „Genji monogatari” – czyli „Opowieść o Genjim” – dzieło damy dworu Murasaki Shikibu, uznawane za pierwszą w historii powieść²⁰. W powieści tej odnaleźć można jedną historię wedle której Genji, główny bohater, zostawszy odrzuconym przez damę, postanawia zadowolić się jej młodszym bratem, którego w ostateczności uznaje za dużo bardziej atrakcyjne towarzystwo niż nieślaskawą siostrę²¹. Normalnym było, że mężczyźni posiadali i mężczyzn, i kobiety za kochanków, gdyż w przednowoczesnej Japonii związki między mężczyznami podlegały tym samym zasadom i konwencjom społecznym, co związki z kobietami.

Przez cały okres Heian autorytet cesarza słabł, by w końcu upaść wraz z nastaniem okresu Kamakura, czyli okresu sprawowania władzy przez szogunów w Kamakurze. Okres ten zapoczątkował feudalizm w Japonii i pojawienie się samurajów jako warstwy wojowników. Ponieważ wielu samurajów w młodości pobierało nauki w zakonach, mieli oni styczność z *nanshoku*, co do którego warstwa wojowników wypracowała własne standardy²². Podobnie jak w *nanshoku* zakonnym i dworskim, starszy z kochanków sprawował niejako opiekę nad młodszym: kierował jego rozwojem społecznym i edukacją, trenował go w sztuce wojennej, nie rzadko zapewniał awans społeczny i tytuły²³. Natomiast młodszy miał być posłuszny względem swojego kochanka, miał być wobec niego oddany i lojalny. Tradycyjny samurajski stosunek pan–wasal opierał się na absolutnej wierności, przez co *nanshoku* służyło do jeszcze ściślejszego zacieśniania takich więzi.

Taki zinstytucjonalizowany homoseksualizm cieszył się początkowo niemal nieograniczoną wolnością. *Nanshoku* dawało wymierne korzyści obydwu stronom związku, co stanowiło powód jego rozprzestrzenienia; związki z kobietami miały na celu głównie prokreację – gdyż taka była

¹⁹ *Ibidem*, s. 26.

²⁰ K. Kuiper, *In Celebration of The Tale of Genji, the World's First Novel*, 2001, <https://www.britannica.com/topic/In-Celebration-of-The-Tale-of-Genji-the-Worlds-First-Novel-1573911> (dostęp: 25 marca 2018).

²¹ G. Leupp, *Male Colors...*, *op. cit.*, s. 25.

²² S. Wielichowska, *Ewolucja wizerunku męskiego homoseksualizmu...*, *op. cit.*, s. 18.

²³ J. Neill, *The Origins and Role of Same-Sex Relations in Human Societies*, Jefferson 2009, s. 281.

rola kobiety w społeczeństwie – a związki z mężczyznami opierały się głównie na przyjemności i satysfakcji stron. Ponadto, relacje homoseksualne wśród mężczyzn nie były piętnowane religijnie – religia Shintō była tradycyjnie bardzo otwarta i tolerancyjna względem różnych form zachowań seksualnych; Ihara Saikaku, pisarz okresu Tokugawa, dowcipnie wskazał, że kronika *Nihongi* – opisująca pierwsze trzy pokolenia bóstw Shintō – nie wspomina żadnych kobiet, co zatem jest historycznym początkiem homoseksualizmu²⁴. Również japoński konfucjanizm nie był przeciwny homoseksualizmowi.

Kiedy Europejczycy przybyli po raz pierwszy do Japonii w 1543 roku, portugalscy Jezuici z oburzeniem odnotowywali rozpowszechniony w kraju wśród i mnichów, i samurajów grzech sodomii. Franciszek Ksawery pisał w 1549 roku, że homoseksualizm wśród buddyjskich mnichów jest zwyczajem i że jest tak powszechny i znany, że wszyscy – mężczyźni, kobiety, młodzi i starzy – o tym wiedzą i nikt nie jest tym ani zasmucony, ani przerażony²⁵. W tym samym roku inny jezuita, Alessandro Valegnani, pisał, że w antycznej Japonii homoseksualizm nie istniał, ale „pięć lub sześć wieków temu” złowrogi mnich wysunął doktrynę *nanshoku*, która rozprzestrzeniła się na cały kraj^{26,27}.

1.2. A gdzie w tym wszystkim są lesbijki?

Jak już wspomniano, termin *nanshoku* składa się ze znaków na „mężczyznę” i „kolor”. Było to uniwersalne słowo opisujące różne rodzaje miłości między mężczyznami – uzupełniane przez termin *shudō*, czyli bardziej specyficzne określenie na relację homoseksualną z perspektywy starszego kochanka. W opozycji do *nanshoku* i *shudō* stały odpowiednio terminy *joshoku* oraz *nyodō*.

Termin *joshoku* składa się ze znaków na „kobietę” i „kolor” – jednak w przeciwieństwie do *nanshoku* nie odnosi się do żeńskiego homoerotyzmu, a do związków między kobietami i mężczyznami, czyli typowych związków heteroseksualnych. *Nyodō* natomiast odnosił się do pożądania

²⁴ G. Leupp, *Male Colors...*, *op. cit.*, s. 33.

²⁵ J. Neill, *The Origins and Role...*, *op. cit.*, s. 270.

²⁶ *Ibidem*, s. 270.

²⁷ Valegnianemu chodzi oczywiście o mnicha Kūkai. Prawdopodobne jest, że Valegniani przyczynił się do utrwalenia mitu o tym, że to Kūkai przyniósł homoseksualizm do Japonii.

kurtyzan przez mężczyzn. Aż do XX wieku brak jest w Japonii terminu, który odnosiłby się do żeńskiego homoseksualizmu. Brak tak szczegółowej i obszernej dokumentacji nie jest związany z tym, że homoerotyzm żeński jest nową ideą i nie istniał przed setką lat, czego dowodzi fakt, że istnieją utwory literackie lub malarskie przedstawiające miłość między kobietami²⁸. Kobieca seksualność nie była jednak traktowana na poważnie i nie była uznawana za temat wart zastanowienia czy dyskusji. Dychotomia *nanshoku/joshoku* przedstawiała świat możliwości seksualnych wyłącznie z perspektywy mężczyzny; na żeński homoerotyzm – ani na seksualność kobiet – nie było w tym systemie miejsca²⁹. Jeśli w ogóle był uznawany, żeński homoerotyzm był najczęściej przypisywany eksperymentowaniu z ciekawości, a nie głębokiemu uczuciu, a nierzadko był traktowany jako nierozróżnialny od bliskich przyjaźni³⁰, gdyż istniał pogląd, że kobiece pożądanie jest bardzo duchowe i emocjonalne w swej naturze, a nie cielesne.

2. Wielkie zmiany w zjednoczonym kraju

2.1. Upadek tradycji *nanshoku* w epoce Meiji

Związki między osobami tej samej płci nie były uznawane za dziwne, perwersyjne czy nielegalne prawie do końca XIX wieku głównie dlatego, że Japonia nie znajdowała się w sferze wpływów kościoła rzymskokatolickiego i jego ideologii. Zmiana nastąpiła jednak w epoce Meiji, gdy Japonia otworzyła się na świat Zachodu. Restauracja Meiji zniosła szogunat Tokugawa i system feudalny oraz oddała pełnię władzy z powrotem w ręce cesarza, jak i doprowadziła do centralizacji państwa. Nastąpiła gwałtowna industrializacja kraju i rozpoczęła się reforma społeczeństwa pod hasłem *bunmei kaika*, czyli cywilizacja i oświecenie. Jednym z aspektów społecznych, który miał zostać zreformowany, był japoński system moralny; niektóre z jego aspektów zostały przez reformatorów odrzucone

28 Przykładem takiego utworu literackiego jest encyklopedia wiedzy erotycznej napisana w 1686 roku przez Yoshidę Hanbeia, *Kōshoku kinmō zui*.

29 G.M. Pflugfelder, *Cartographies of Desire: Male-male Sexuality in Japanese Discourse, 1600–1950*, Berkeley 1999, s. 25.

30 J. Robertson, *Takarazuka: Sexual Politics and Popular Culture in Modern Japan*, Berkeley 1998, s. 68.

jako zbyt barbarzyńskie w porównaniu z obyczajowością mieszkańców Europy czy Ameryki. Nastąpiły zmiany w zakresie ukazywania i postrzegania seksualności. Już od lat 60. XIX wieku jednym z zadań policji Meiji było upominanie osób, u których identyfikacja płci była niełatwa³¹. Określenie praw i obowiązków wobec rodziny i państwa następowało na podstawie płci osoby, więc wygląd zewnętrzny zaczął grać dużą rolę³² – między innymi nakazano kobietom zapuszczanie włosów. „Złe obyczaje z przeszłości zostaną odrzucone, a wszystko będzie oparte na sprawiedliwych prawach naturalnych” – tak brzmiał czwarty artykuł *Gokajō no go-seimon*, czyli „Przysięgi cesarskiej w pięciu artykułach”³³. Jednym z takich złych obyczajów było *nanshoku*, które – jako sprzeczne z naturą – zaczęło być uznawane za coś obrzydliwego i niemoralnego.

Akurat w czasie, gdy Japonia otworzyła się na świat Zachodu, w Europie zaczęła rozwijać się seksuologia, która dodała aspekt naukowy do istniejącego już prawnego i religijnego krytycyzmu związków homoseksualnych. Chcąc uchodzić za progresywny i oświecony kraj, Japonia wzorowała się na standardach i kulturze anglo-europejskiej, a wielu japońskich naukowców i myślicieli wyruszało na Zachód, do Europy, by pobierać nauki. W szczególności silny był wpływ myśli niemieckiej; japońscy lekarze, którzy uczyli się w ośrodkach takich jak Berlin, byli łącznikami, dzięki którym do Japonii przenikały nowe idee i odkrycia niemieckich seksuologów³⁴.

Pruderia nowej epoki stopniowo doprowadziła do pierwszych w historii Japonii regulacji prawnych dotyczących seksualności. W 1843 roku wprowadzono *Kaitei ritsuryō*, Art. 266 którego penalizował stosunki analne, przewidując karę dziewięćdziesięciu dni ciężkich robót³⁵. Zapis ten wzorowany był na ówczesnym prawie chińskim, z którego również zapożyczył terminologię prawną, która wcześniej po prostu w Japonii nie istniała. Niedługo po wprowadzeniu *Kaitei ritsuryō* w japońskiej prasie zaczęły pojawiać się pozytywne komentarze wspierające nową legislację;

31 S. Wielichowska, *Ewolucja wizerunku męskiego homoseksualizmu...*, op. cit., s. 48.

32 G.M. Pflugfelder, *Cartographies of Desire...*, op. cit., s. 151.

33 A. Gordon, *Nowożytna historia Japonii: od czasów Tokugawów do współczesności*, Warszawa 2010, s. 117.

34 M. McLelland, K. Suganuma, *Sexual minorities and human rights in Japan: an historical perspective*, „The International Journal of Human Rights” 2009, t. 13, nr 2–3, s. 331.

35 G.M. Pflugfelder, *Cartographies of Desire...*, op. cit., s. 159.

komentarze te chwaliły Art. 266 jako osiągnięcie na miarę wieku oświeconego i powód, dla którego zanikła w Japonii męska prostytutka³⁶.

Stosunki analne między osobami prywatnymi, zarówno konsensualne jak i nie, były w Japonii zakazane do roku 1882. W tym roku bowiem weszło w życie *Kyūkeihō*, nowy kodeks karny, który – na wzór jeszcze napoleońskiej legislacji francuskiej – zalegalizował konsensualne stosunki analne między dorosłymi mężczyznami. Relacje homoseksualne wciąż były uznawane za niecywilizowane, niemoralne i nieprzyzwoite, ale tak długo, jak nieletni ani przymus nie były wmieszane, relacje takie były dozwolone³⁷. Nie był to powrót do idei *nanshoku*, ale niejako kompromis – władze liczyły, że dzięki pozostawieniu takich relacji własnemu wyborowi dorosłych mężczyzn, odsuną od siebie możliwość krytyki ze strony obserwatorów z Zachodu³⁸. Tak się jednak nie stało; angielskojęzyczna gazeta „Japan Daily Mail” donosiła o homoseksualizmie rozpowszechnionym wśród uczniów w Tokio i krytykowała pobłażliwość władz japońskich, podczas gdy inni twierdzili, że pod koniec lat 80. XIX wieku japońska młodzież nawet nie zdawała sobie sprawy z tego, że instytucja taka, jak *nanshoku*, kiedykolwiek istniała³⁹.

2.2. Wzrost zainteresowania społecznego w epoce Taisho

Jednak dzięki otwarciu się na świat Zachodu, do Japonii trafiły również naukowe idee dotyczące seksualności. W konsekwencji język japoński zyskał termin *dōseiai*, który odpowiada zachodniemu terminowi „homoseksualność” – aczkolwiek termin ten jest dużo bardziej inkluzywny niż jego europejski odpowiednik, bowiem japońskie *dōseiai* odnosi się również do biseksualizmu⁴⁰. Co było szczególnie ważne, po raz pierwszy powstało słowo, które dotyczyło nie tylko męskiego homoerotyzmu, ale i kobiecego – po raz pierwszy kobieca homoseksualność została uznana za zjawisko istniejące i stawiona na równi z męskim. Niektórzy badacze twierdzą wręcz, że termin *dōseiai* powstał specjalnie po to, by opisywać namiętną, ale rzekomo platoniczną przyjaźń między kobietami; seksuolodzy z przełomu

³⁶ *Ibidem*, s. 163.

³⁷ *Ibidem*, s. 192.

³⁸ *Ibidem*, s. 170.

³⁹ S. Wielichowska, *Ewolucja wizerunku męskiego homoseksualizmu...*, *op. cit.*, s. 52–54.

⁴⁰ M. Harada, *Japanese Male Gay and Bisexual Identity*, „Journal of Homosexuality” 2002, t. 42, nr 2, s. 79.

XIX i XX wieku mieli problemy w rozróżnieniu przyjaźni od homoseksualnej miłości między kobietami⁴¹. Takie namiętne przyjaźnie były uznawane za typowe dla młodych dziewcząt i kobiet. *Dōseiai* szybko przyjęło się jako termin uniwersalny, segment *ai* odpowiada greckiemu *agape* (odpowiednikiem greckiego *eros* – czyli miłości fizycznej – byłoby japońskie *koi*) – co wywodzi się ze wspomnianego już przeświadczenia, że miłość między kobietami ma charakter duchowy, a nie cielesny⁴².

Następujący po epoce Meiji okres Taisho (1912–1925) był czasem, gdy zainteresowanie społeczne zjawiskiem *queer* było wzmożone. Nastąpił tak zwany *hentai boom* – eksplozja zainteresowania różnorodnością seksualną⁴³, która pozostaje w kręgu zainteresowań japońskich mediów aż do dnia dzisiejszego. Duży wpływ na popularne zainteresowanie miał napływ idei naukowych, które następnie przekuwane były w element fikcji literackiej – początek XX wieku był momentem, gdy *seiyoku* – czyli pożądanie seksualne – powoli zaczynało być przedstawiane jako czynnik rozwoju postaci w japońskiej literaturze. Być może najważniejszym – a na pewno pierwszym – dziełem, które poruszało temat seksualności głównego bohatera, była *Vita Sexualis* Ōgai Moriego, wydana w 1909 roku. Książka ta przedstawia historię Shizuki Kanai, profesora filozofii, który postanawia spisać kronikę swojego rozwoju seksualnego. Książka ta była przełomem w literaturze japońskiej i zainspirowała późniejszych pisarzy do dyskusji na temat normalnych (*seijō*) oraz perwersyjnych (*ijō*) zachowań seksualnych oraz osób⁴⁴.

2.3. (Samo)rozwój społeczności w czasach powojennych

Tematy dotyczące ludzkiej seksualności były powszechnie poruszane w literaturze i mediach do końca lat 20. XX wieku. Jednak publikacje dotyczące pożądania – a także tematów takich, jak teorie ciąży, prawa kobiet czy krytyka instytucji małżeństwa – uznane zostały za zagrożenie ustalonego ładu społecznego i poddane cenzurze w latach 30.⁴⁵ W latach 30. XX

⁴¹ J. Robertson, *Takarazuka...*, *op. cit.*, s. 68.

⁴² *Ibidem*, s. 68.

⁴³ M. McLelland, K. Suganuma, *Sexual minorities...*, *op. cit.*, s. 331.

⁴⁴ Intrygującą pozycją dotyczącą przedstawienia męskiego homoseksualizmu i literaturze epoki Meiji jest: J. Reichert, *In the Company of Men: Representations of Male-Male Sexuality in Meiji Literature*, Stanford 2006.

⁴⁵ S. Frühstück, *Colonizing Sex: Sexology and Social Control in Modern Japan*, Berkeley 2003, s. 15.

wieku publikacje seksuologiczne – zwane *seiyoku zasshi*, dosłownie „dzienniki pożądania seksualnego” – były najczęściej cenzurowanymi i konfiskowanymi. Ideologia epoki – czasów bezpośrednio przedwojennych, jak i *stricte* wojennych – była bardzo heteronormatywna i prorodzinna, jednak samo społeczeństwo stało się homospołeczne⁴⁶. W latach 30. duża liczba mężczyzn została powołana do wojska, co odłożyło w czasie małżeństwo kawalerów oraz odseparowało już żonatyh mężczyzn od ich partnerek, co z kolei zachęcało do większej zażyłości z innymi mężczyznami. W kulturze popularnej obrazy romantycznych (heteroseksualnych) kochanków zostały zastąpione przez *sen'yūai*, miłość między kamratami, podle której homospołeczna zażyłość między mężczyznami prowadziła do wspaniałych aktów rycerskości, poświęcenia i odwagi. Oczywiście, narracje te nie zawierały żadnych nawet aluzji do fizycznej strony takich zażyłości, gdyż takie przedstawienie seksualności nie było zgodne z rozrodczym paradygmatem sankcjonowanym przez rząd⁴⁷. Niemniej jednak, relacje homoseksualne między żołnierzami japońskiej armii istniały, nierzadko między starszym przełożonym a młodszym podwładnym⁴⁸. Wartym zauważenia jest jednak fakt, że – w przeciwieństwie do Aliantów, którzy systematycznie organizowali zwolnienia ze służby homoseksualnych żołnierzy – homoseksualizm w armii japońskiej nie był traktowany jako problem ani zagrożenie; do pewnego stopnia relacje homoseksualne uznawane były za potencjał wszystkich mężczyzn i nieuniknioną konsekwencję segregacji płciowej⁴⁹.

W latach 50. XX wieku do publikacji weszło kilka periodyków, które – podobnie jak publikacje z lat 20. – specjalizowały się w perwersjach i przedstawiały swym czytelnikom opinie i analizy ekspertów, wśród których mogli znajdować się i znawcy literatury francuskiej, i psychologowie szkoły freudowskiej⁵⁰. Fakt, że czytelnicy chętnie pisali listy,

⁴⁶ M. McLelland, K. Suganuma, *Sexual minorities...*, *op. cit.*, s. 332.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 332.

⁴⁸ Zob. K. Takashi, *My Career in Danshoku: Notes on Sodomy*, [w:] *Queer Voices from Japan: First Person Narratives from Japan's Sexual Minorities*, M. McLelland, K. Suganuma, J. Welker (red.), Plymouth 2007. Zob. też and M. Taichi, *Nostalgia for My Time in the Army: Concerning Male Nudity and Sadistic Photographs*, [w:] *Queer Voices from Japan: First Person Narratives from Japan's Sexual Minorities*, M. McLelland, K. Suganuma, J. Welker (red.), Plymouth 2007.

⁴⁹ M. McLelland, *Japan's queer cultures*, [w:] *Routledge Handbook of Japanese Culture and Society*, V.L. Bestor, T.C. Bestor (red.), Nowy Jork 2011, s. 142.

⁵⁰ M. McLelland, K. Suganuma, *Sexual minorities...*, *op. cit.*, s. 333.

w których opisywali własne „perwersyjne pragnienia” oznaczał, że w Japonii – w przeciwieństwie do krajów Europy lub do Ameryki – nie wykształcił się trend publicznego patologizowania nie-heteronormatywnych pragnień i zachowań. Co więcej, periodyki te nierzadko publikowały kolumny z poradami dla homoseksualnych mężczyzn, zawierające porady dotyczące między innymi kultury barowej czy transwestytyzmu.

Japońska społeczność LGBT zaczęła rozwijać się stosunkowo późno – głównie ze względu na fakt, że w powojennej Japonii związki i zachowania homoseksualne nie były uznane za nielegalne, przez co nadzór nad i szykanowanie mniejszości homoseksualnych – które stanowiły impet do aktywizmu społeczności LGBT w Europie i USA – nie były problemem⁵¹. W późnych latach 60. powstało wiele krajowych i międzynarodowych ruchów i organizacji zrzeszających członków mniejszości seksualnych, którzy postanowili walczyć z systemową opresją. W Japonii jednak – gdzie wyrażanie swojej orientacji i pragnień seksualnych było relegowane do sfery prywatnych zainteresowań (*shumi*) i rekreacji (*asobi*)⁵² i gdzie było pomijane zarówno przez państwo, jak i przedstawiciele struktur religijnych – kontrkultura lat 60. miała mały wpływ na społeczność LGBT⁵³. W 1971 roku powstała pierwsza japońska organizacja zrzeszająca lesbijki, *Wakakusa no Kai*⁵⁴, która nieśmiało promowała feministyczną agendę polityczną. Nie doszło jednak do połączenia sił z żadnym stowarzyszeniem zrzeszającym gejów, gdyż – w przeciwieństwie do kobiet – homoseksualni mężczyźni nie doświadczali dyskryminacji ze względu na sam fakt bycia mężczyzną, przez co nie mieli motywacji do nawoływania do politycznych zmian⁵⁵.

Społeczność LGBT zaczęła się kształtować tak naprawdę dopiero w latach 80. pod wpływem *tōjisha*, czyli ruchu samych zainteresowanych. W 1983 roku opublikowany został wywiad z Minami Teishirō, redaktorem naczelnym gejowskiego periodyku „Adon”. Wywiad ten sprawił, że z Minamim skontaktowała się ILGA (International Gay and Lesbian Association), międzynarodowa organizacja zrzeszająca gejów i lesbijki, która

51 *Ibidem*, s. 329.

52 M. McLelland, *Male Homosexuality in Modern Japan: Cultural Myths and Social Realities*, Richmond 2005, s. 61.

53 M. McLelland, K. Suganuma, *Sexual minorities...*, *op. cit.*, s. 329.

54 J. Welker, *Telling Her Story: Narrating a Japanese Lesbian Community*, „Journal of Lesbian Studies” 2010, t. 14, nr 4, s. 363.

55 M. McLelland, *Japan's queer cultures...*, *op. cit.*, s. 145.

– poza oferowaniem wsparcia dla innych, lokalnych organizacji LGBT – lobbowała u krajowych rządów oraz międzynarodowych organizacji takich jak ONZ na rzecz zapewnienia ochrony praw mniejszości seksualnych⁵⁶. Minami stał się reprezentantem ILGA w Japonii i uczestnikiem licznych konferencji i warsztatów przez ILGA organizowanych. Konserwatywna polityka Minami spowodowała w 1986 roku rozłam w japońskim oddziale ILGA i nastąpił exodus młodych aktywistów, którzy założyli następnie dużo bardziej proaktywną i liberalną organizację OCCUR⁵⁷. Jednym z podstawowych celów OCCUR było lobbowanie Japońskiego Stowarzyszenia Psychologii i Neurologii na rzecz deklasyfikacji homoseksualizmu jako choroby psychicznej⁵⁸ oraz lobbowanie wydawców głównych słowników i encyklopedii na rzecz zmiany definicji homoseksualizmu tak, aby reprezentowała gejów i lesbijki jako członków mniejszości seksualnych⁵⁹. Proces wytoczony w 1991 roku przez OCCUR władzom miejskim Tokio o uniemożliwienie korzystania ze schronisk młodzieżowych na terenie miasta zaowocował wprowadzeniem do prawa japońskiego definicji legalnej homoseksualizmu. Definicja ta zapożyczona jest z retoryki amerykańskiej i precyzuje homoseksualizm jako orientację seksualną (*seiteki shikō*) integralną dla każdego człowieka, co stanowiło odejście od dotychczasowej konstrukcji japońskiej. OCCUR argumentował, że geje – pomimo identyfikowania się jako organizacja na rzecz praw gejów i lesbijek, OCCUR rzadko kiedy odnosi się do tych ostatnich – identyfikują się jako homoseksualiści na podstawie cech wrodzonych, a nie czynności zewnętrznych.

3. Współczesne problemy dla współczesnej Japonii

3.1. Pozycja prawna osób nieheteroseksualnych

Homofobia w Japonii jest problemem dorozumianym. Niepokój Japończyków nie jest związany bezpośrednio z homoseksualizmem, a raczej

⁵⁶ M. McLelland, K. Suganuma, *Sexual minorities...*, *op. cit.*, s. 335.

⁵⁷ W. Lunsing, *LGBT Rights in Japan*, „Peace Review” 2005, t. 17, nr 2–3, s. 143. Por. B. Summerhawk, C. McMahon, D. McDonald (red.), *Queer Japan: Personal Stories of Japanese Lesbians, Gays, Transsexuals, and Bisexuals*, Norwich 1998.

⁵⁸ L. W. Lunsing, *LGBT Rights...*, *op. cit.*, s. 143–144.

⁵⁹ M. McLelland, R. Dasgupta (red.), *Genders, Transgenders and Sexualities in Japan*, Nowy Jork 2005, s. 82.

ze wszystkim, co związane z nienormatywnymi seksualnościami – a w szerszym ujęciu, ze wszystkim, co odbiega od normy⁶⁰. Problemem wśród japońskich członków społeczności LGBT jest też zinternalizowana homofobia, wynikająca z kulturowej tendencji do indywidualizowania problemów zamiast dyskusowania o nich i radzenia sobie z nimi na forum społecznym. Przykładem jest tutaj terapia *naikan*, forma psychoterapii, która postuluje, że ludzie nie powinni obarczać otoczenia swoimi dziwactwami, a zamiast tego powinni przełknąć wszelkie problemy i zachowywać się „normalnie”⁶¹. Pogląd, że homoseksualność jest odstępstwem od normy sprawia, że osoby nieheteronormatywne mają problem z osiągnięciem odpowiedniej i równej pozycji w społeczeństwie. Osoby homoseksualne w Japonii zmagają się z niewidzialnością, marginalizacją, cichym uprzedzeniem i stygmatyzacją, nie są przedmiotem zainteresowania rządu ani parlamentu, a za to często padają ofiarami dyskryminacji.

Konstytucja Japonii, ustanowiona w 1947 roku i nigdy nie zmieniana, stwierdza w Artykule 14, że „wszyscy obywatele są równi wobec prawa”⁶²; po tym śmiałym stwierdzeniu następuje wyliczenie, na jakich podstawach dyskryminacja jest zakazana i nielegalna. W Japonii dyskryminacja zakazana jest na podstawie rasy, wyznania, płci, pozycji społecznej oraz pochodzenia rodzinnego. Nie ma żadnego prawa, które chroniłoby ludzi przed systemową dyskryminacją ze względu na orientację seksualną czy tożsamość płciową. Jest to niewidzialny problem; homoseksualność uznawana jest za wybrany styl życia, a nie coś, z czym powinno się obnosić czy o co powinno się kłócić na ulicach czy w parlamencie. Orientacja seksualna jest czymś, co powinno trzymać się w sekrecie⁶³, temat, o którym nie powinno się mówić. Symptodem tego jest fakt, że żadna z dwóch propozycji zmian konstytucji, ani z 2005 roku, ani z 2012 roku,

⁶⁰ *Ibidem*, s. 83.

⁶¹ T. Murase, *Naikan therapy*, [w:] *Selected Japanese Culture and Behavior Readings*, T.S. Lebra, W.P. Lebra (red.), Honolulu 1986, s. 389.

⁶² T. Suzuki (tłum.), *Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946*, 2012, <http://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp: 25 marca 2018).

⁶³ Z tego powodu istnieje w Japonii pewien podwójny standard, jeśli chodzi o homoseksualizm. W Tokio, w dzielnicy Shinjuku, znajduje się ponad 200 gej-barów; większość ich klientów stanowią żonaci biznesmeni i bankierzy, którzy wpadają do baru po drodze z pracy do domu. Takie zachowanie jest konsekwencją nacisku społecznego do zawarcia małżeństwa z jednej strony, a z drugiej do utrzymywania jakichkolwiek odchyśleń od normy w tajemnicy. Por. W. Lunsing, *Beyond Common Sense: Sexuality And Gender In Contemporary Japan*, Nowy Jork 2016, s. 121.

nie wspominała o rozszerzeniu zakazu dyskryminacji o zakaz dyskryminacji na podstawie orientacji seksualnej czy tożsamości płciowej. Mimo to Japonia podejmuje kroki w walce z dyskryminacją. W 2017 roku japoński parlament przyjął nową ustawę mającą na celu walkę z prześladowaniami uczniów w szkołach. Ustawa ta wymaga między innymi, by szkoły nie dopuszczały do znęcania się nad uczniami na podstawie ich orientacji seksualnej i tożsamości płciowej. Nakłada ona też na nauczycieli obowiązek poszerzenia swojej wiedzy na te tematy.

Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Stonewall Japan, 8% Japończyków identyfikuje się jako LGBT – co jako procent nie wydaje się być dużo, ale przy kraju o populacji 126 milionów oznacza aż 10 milionów osób. Członkowie tej społeczności nie są – jak już zostało wspomniane – chronieni przed dyskryminacją, a ich sytuacja prawna jest bardzo niejasna. Osoby te funkcjonują w Japonii w przestrzeni między „nie jest to wprost zabronione” a „w sumie nikt nie powiedział, że wolno”. Taka niepewna sytuacja dotyczy adopcji dzieci przez osoby homoseksualne; teoretycznie nie jest ona zabroniona, ale nie ma żadnych danych stwierdzających, że taka sytuacja kiedykolwiek miała miejsce. Jednak w kwietniu 2017 roku homoseksualna para z Osaki została prawnie rozpoznana jako rodzina zastępcza dla nastoletniego chłopca, którym opiekowała się już od jakiegoś czasu⁶⁴. Zostało potwierdzone, że jako rodzicom zastępczym przysługują im te same prawa, co heteroseksualnej rodzinie zastępczej.

3.2. A co z małżeństwami?

Jeśli chodzi o małżeństwa jedнопłciowe, w Japonii praktycznie nie ma debaty społecznej na ten temat. Ankieta z 2013 roku pokazała, że tylko 24% osób popiera legalizację związków; był to drugi najgorszy wynik na świecie, zaraz za Polską i jej 21%⁶⁵. Jednak następne ankiety – przeprowadzone przez Ipsos w 2014 i 2015 roku – pokazały, że poparcie dla małżeństw wzrasta, gdyż odpowiednio 26% i 30% badanych osób

⁶⁴ J. Jackman, *Japanese city becomes first to officially recognise same-sex foster parents*, 2017, <https://www.pinknews.co.uk/2017/04/06/japanese-city-becomes-first-to-officially-recognise-same-sex-foster-parents/> (dostęp: 25 marca 2018).

⁶⁵ M. Tamagawa, *Same-Sex Marriage in Japan*, „Journal of GLBT Family Studies” 2016, t. 12, nr 2, s. 164.

opowiedziało się „za” w tych latach. W sumie, badania przeprowadzone przez Ipsos pokazały, że aż 51% badanych opowiada się za jakąś prawną formą uznania związków jednopłciowych.

Małżeństwo zdefiniowane jest w Artykule 24 Konstytucji, gdzie wskazane jest, że podstawą małżeństwa jest „wyłącznie zgodna wola mężczyzny i kobiety”. W oryginalnym tekście japońskim słowa „mężczyzna i kobieta” wprawdzie nie padają, ale większość prawników jest zgodna, że zapis do tego się sprowadza⁶⁶. Podobnie nieprecyzyjny jest zapis dotyczący małżeństwa w japońskim Kodeksie Cywilnym. W teorii nie istnieje żaden zapis prawny, który zabraniałby parom homoseksualnym zawierania małżeństw. Tym też kierował się rząd japoński ogłaszając w 2009 roku, że Japonia będzie wydawać zaświadczenia o zdolności do zawarcia małżeństwa wszystkim obywatelom japońskim, którzy zamierzają poślubić swojego zagranicznego partnera tej samej płci w kraju, który uznaje małżeństwa jednopłciowe⁶⁷.

Instytucja małżeństwa jest ważna w Japonii nie tylko ze względu na kulturowy nacisk na posiadanie dzieci i status rodziny, ale również ze względu na wymierne korzyści, jakie ze sobą niesie. Małżeństwo daje przywileje, które nie przysługują samotnym dorosłym – bez względu na ich orientację seksualną. Wśród korzyści znajdują się na przykład podwyżka w zarobkach dla mężczyzny, wspólne ubezpieczenie zdrowotne małżonków, możliwość założenia wspólnych kont bankowych czy uzyskania wspólnych pożyczek. Ponadto, ponieważ prawa rodziny stoją ponad wszystkim innym, samotni dorośli mogą napotkać problemy w respektowaniu ich decyzji medycznych, wizyt szpitalnych czy też podziału majątku po śmierci⁶⁸. Ta niepewna sytuacja niezamężnych czy nieżonatyh dorosłych w społeczeństwie spowodowała zarówno postulaty na temat zmiany prawa, jak i kreatywne wykorzystanie istniejących zasad.

Jednym ze sposobów obejścia braku formalnych rozwiązań dotyczących związków jednopłciowych jest zwykła procedura adopcyjna⁶⁹. Podle istniejącego prawa, możliwa jest w Japonii adopcja dorosłej osoby przez inną dorosłą osobę. Historycznie, adopcja zwykła wykorzystywana była

⁶⁶ *Ibidem*, s. 165.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 165.

⁶⁸ C. Maree, *Same-Sex Partnerships in Japan: Bypasses and Other Alternatives*, „Women's Studies” 2004, t. 33, nr 4, s. 542.

⁶⁹ T.L. Bryant, *Sons and Lovers: Adoption in Japan*, „The American Journal of Comparative Law” 1990, t. 38, nr 2, s. 311.

przez partnerów tej samej płci do zapewnienia sobie nawzajem praw, do upewnienia się, że partner nie zostanie wyłączony z procesu podejmowania decyzji medycznych w nagłych wypadkach ani że wszelka własność wspólna nie zostanie po śmierci przekazana innym członkom tzw. najbliższej rodziny (najczęściej rodzicom i/lub rodzeństwu)⁷⁰. Zarejestrowanie takiej adopcji nie jest skomplikowanym procesem, wymaga bowiem jedynie udania się do biura władz miasta, gdzie odpowiednie dokumenty muszą zostać podpisane oficjalnymi pieczęciami⁷¹ obydwu stron w obecności dwóch świadków. Takie rozwiązanie jest jednak jedynie obejściem prawa i powoduje potencjalne problemy na przyszłość w sytuacji, gdyby małżeństwa homoseksualne zostały w Japonii wprowadzone. Zwykła adopcja może zostać rozwiązana za zgodą obu stron – ponownie, po okazaniu właściwych dokumentów – ale mimo to strony takiej rozwiązanej adopcji prawnie będą uznawane za niezdolne do wejścia w związek małżeński ze sobą nawzajem.

Ponieważ małżeństwa jedнопłciowe nie są zakazane na poziomie krajowym, pozostawiło to furtkę dla samorządów lokalnych. W 2015 roku dzielnica Shibuya w Tokio zaczęła wydawać certyfikaty małżeńskie parom jedнопłciowym⁷². Certyfikat nie jest prawnie wiążący i opiera się tylko na lokalnych rekomendacjach, i obowiązuje tylko na terenie tej dzielnicy. Certyfikat ten zapewnia jednak parom jedнопłciowym pewne prawa na równi z parami heteroseksualnymi, na przykład prawo do odwiedzin w szpitalu czy prawo do równego traktowania przy wynajmie. Od tamtej, proces uznawania związków homoseksualnych postępował na poziomie lokalnym, gdyż kilka innych dzielnic Tokio, jak i innych miast również zaczęło wydawać podobne certyfikaty. W czerwcu 2017 roku do listy dołączyło Sapporo, które zaczęło wydawać certyfikaty obowiązujące na terenie całego miasta⁷³. Ponownie, certyfikaty nie nadają parom jedнопłciowym żadnych praw, ale ich celem jest ochrona par homoseksualnych

⁷⁰ C. Maree, *Same-Sex Partnerships...*, *op. cit.*, s. 543.

⁷¹ Pieczęcie, a nie podpisy, używane są do potwierdzenia oficjalnych dokumentów w Japonii.

⁷² D. Mosbergen, *Tokyo Issues Japan's First Same-Sex Marriage Certificate*, 2015, https://www.huffingtonpost.com/entry/tokyo-japan-same-sex-marriage_us_563b20e9e4b0b24aee48f8a5 (dostęp: 25 marca 2018).

⁷³ J. Jackson, *Japanese city of two million becomes biggest to recognise same-sex partnerships*, 2017, <https://www.pinknews.co.uk/2017/06/01/japanese-city-of-two-million-becomes-biggest-to-recognise-same-sex-partnerships/> (dostęp: 25 marca 2018).

i gwarantują one na przykład, że partnerzy mogą być wzajemnymi beneficjentami ubezpieczenia na życie. Jest to w szczególności ważne, gdyż zgodnie z japońskim nawet prawem pary jedнопłciowe, które mieszkały wspólnie przez lata, nie mogą zostać uznane za żyjące w konkubinacie (*jijitsukon*), gdyż prawo uznania przysługuje jedynie parom heteroseksualnym⁷⁴. Jednak i ta sytuacja powoli ulega zmianie; w grudniu 2016 roku do sądu w Nagoyi wpłynęła sprawa mężczyzny, który wniósł podanie o przyznanie mu renty małżeńskiej po zmarłym partnerze. Sąd w Nagoyi uznał, że mężczyzna ma do renty prawo, gdyż wraz z partnerem przez ponad 20 lat mieszkali „jak małżeństwo”⁷⁵.

3.3. Trudna transpłciowość

Sytuacja osób transpłciowych jest niemniej skomplikowana. Terapia konwersyjna jest w Japonii nielegalna, a od 2004 roku osoby transpłciowe mają prawną możliwość zmiany płci. Warto zaznaczyć, że jest to pełna zmiana pociągająca za sobą na przykład możliwość późniejszego małżeństwa z osobą płci przeciwnej. Jednakże ustawa, która dała osobom transpłciowym prawo do prawnej korekty płci, Prawo Nr 111 z 2003 roku, jest szeroko krytykowana i została nazwana obraźliwą i dyskryminującą przez Human Rights Watch⁷⁶. Zgodnie z treścią ustawy, aby legalnie zmienić płeć, należy spełnić kumulatywnie wszystkie wymienione w ustawie przesłanki. Decyzja o zmianie płci jest wydawana przez Sąd Rodzinny po tym, jak wszystkie wymogi zostaną spełnione.

Po pierwsze, osoba ubiegająca się o zmianę płci musi dostarczyć zaświadczenie o tym, że cierpi na Zaburzenia Tożsamości Płciowej. Ponadto, osoba ta musi: 1) mieć więcej niż 20 lat, 2) nie może pozostawać w związku małżeńskim, 3) nie może mieć niepełnoletnich dzieci, 4) nie może posiadać narządów rozrodczych lub jej narządy rozrodcze muszą być permanentnie pozbawione funkcji, i 5) jej ciało musi wyglądem przypominać typowe ciało osoby przeciwnej płci. Oznacza to, że aby uzyskać

⁷⁴ M. Tamagawa, *Same-Sex Marriage...*, op. cit., s. 165.

⁷⁵ J.P. McCormick, *The first surviving same-sex spousal benefit application filed in Japan*, 2017, <https://www.pinknews.co.uk/2017/01/25/the-first-surviving-same-sex-spousal-benefit-application-filed-in-japan/> (dostęp: 25 marca 2018).

⁷⁶ K. Doi, K. Knight, *Japan Forces Sterilization on Transgender People*, 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/11/29/japan-forces-sterilization-transgender-people> (dostęp: 25 marca 2018).

prawną korektę płci, należy rozwiązać wszelkie istniejące związki małżeńskie – gdyż osoby już zamężne lub żonate nie mogą być tej samej płci, co ich partner⁷⁷ – i mieć zdiagnozowaną chorobę psychiczną. Regulacja ta podkreśla również potrzebę dopasowywania się do istniejących stereotypów płciowych zarówno w sferze społecznej, jak i fizycznej poprzez nakładanie wymogu przejścia – medycznie niepotrzebnej – operacji korekty płci⁷⁸. Wymóg ten oznacza, że osoba chcąc dokonać prawnej zmiany płci musi poddać się bardzo trudnej – i trudno dostępnej – i bardzo drogiej rozległej ingerencji chirurgicznej czy tego chce, czy nie chce.

Najbardziej kontrowersyjnym zapisem jest jednak pkt 4, który – w celu zaspokojenia przesłanki o nieposiadaniu działającego systemu rozrodczego – wymaga od osoby transpłciowej, by poddała się wymuszonej sterylizacji, praktyce, którą potępiła Światowa Organizacja Zdrowia. W 2013 Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. Tortur nazwał praktykę wymuszonej sterylizacji poważnym naruszeniem praw człowieka. Pod koniec 2017 roku Japonia została zawezwana porzucenia tego wymogu. Natomiast w lutym 2017 transpłciowy mężczyzna zaskarżył pkt 4 ustawy do sądu, powołując się na jego niekonstytucyjność względem Art. 13 Konstytucji, który gwarantuje prawo człowieka do poszanowania jako jednostki ludzkiej. Sąd Rodzinny w Okoyamie uznał jednak, że wymóg sterylizacji nie jest nierozsądny do punktu łamania Art. 13 Konstytucji⁷⁹.

4. Konkluzja

Tradycja kulturowa Japonii wymaga, by wszelkie odstępstwa od normy i prywatne opinie były właśnie takie – prywatne. Dyskurs publiczny dotyczący społeczności LGBT przez długi czas był w Japonii nieistniejący; wszelkie dyskusje na tematy LGBT prowadzone są z nie-japońskiego – nierzadko euro-amerykańskiego – punktu widzenia, przez co ich kontekst oraz wszelkie konkluzje są sztuczne. Osoby transpłciowe wciąż

⁷⁷ M. Tamagawa, *Same-Sex Marriage...*, op. cit., s. 165.

⁷⁸ H. Taniguchi, *Japan's 2003 Gender Identity Disorder Act: The Sex Reassignment Surgery, No Marriage, and No Child Requirements as Perpetuations of Gender Norms in Japan*, „Asian-Pacific Law & Policy Journal” 2012, t. 14, nr 1, s. 111.

⁷⁹ S. Power, *Japan: Transgender man fights courts on forced sterilization*, 2017, <https://www.gaystarnews.com/article/japan-transgender-man-fights-courts-forced-sterilization/#gs.S2tdOw> (dostęp: 25 marca 2018).

zachęcane są do normalizowania swoich zachowań i tożsamości poprzez dopasowywanie się do starych ról społecznych i płciowych. Istnienie – i niesłabnąca społeczna rola – rejestru rodzinnego, w połączeniu z patriarchalnym i heteronormatywnym charakterem społeczeństwa, powoduje, że Japończycy niechętnie „wychodzą z szaf” i przyznają się do bycia członkami mniejszości seksualnych, a nierzadko ukrywają ten fakt i starają się prowadzić tradycyjne życie rodzinne – często nakłanianiani do tego przez własnych rodziców, którzy pragną kontynuacji linii rodzinnej⁸⁰. „Gwóźdź, który wystaje, będzie wbity w ścianę”, jak mówi japońskie przysłowie⁸¹. Osoba, która odstaje od reszty, będzie zmuszona się dostosować. Sugeruje się, że prawa, o które walczą mniejszości seksualne – prawo do zawierania małżeństw, prawo do adopcji, prawo do uznania tożsamości płciowej – mają małe szanse na zostanie uznanymi właśnie ze względu na społeczny wymóg dostosowania się. Jednak krok po kroku następują zmiany, czego dowodem jest chociażby fakt, że kilka osób LGBT piastuje stanowiska polityczne, w tym lesbijka w Izbie Radców japońskiego parlamentu. Powoli mniejszości seksualne przestają być traktowane jako dewiacje i perwersje, a stają się po prostu kolejnym elementem szerokiej i różnorodnej normy. W końcu, i gwóźdź ma różne postacie, kształty i kolory.

Bibliografia

- Bryant T.L., *Sons and Lovers: Adoption in Japan*, „The American Journal of Comparative Law” 1990, t. 38, nr 2.
- Doi K., Knight K., *Japan Forces Sterilization on Transgender People*, 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/11/29/japan-forces-sterilization-transgender-people>.
- Frühstück S., *Colonizing Sex: Sexology and Social Control in Modern Japan*, Berkeley 2003.
- Garber L., *Where in the World Are the Lesbians?*, „Journal of the History of Sexuality” 2005, t. 14, nr 1–2.

⁸⁰ M. Tamagawa, *Coming Out of the Closet in Japan: An Exploratory Sociological Study*, „Journal of GLBT Family Studies” 2017, s. 7.

⁸¹ J. Izydorczyk, *Hanzai znaczy przestępstwo. Ściganie przestępstw pospolitych oraz white-collar-crimes w Japonii*, Warszawa 2008, s. 20.

- Gordon A., *Nowożytna historia Japonii: od czasów Tokugawów do współczesności*, Warszawa 2010.
- Harada M., *Japanese Male Gay and Bisexual Identity*, „Journal of Homosexuality” 2002, t. 42, nr 2.
- Izydorczyk J., *Hanzai znaczy przestępstwo. Ściganie przestępstw pospolitych oraz white-collar-crimes w Japonii*, Warszawa 2008.
- Jackman J., *Japanese city becomes first to officially recognise same-sex foster parents*, 2017, <https://www.pinknews.co.uk/2017/04/06/japanese-city-becomes-first-to-officially-recognise-same-sex-foster-parents/>.
- Jackson J., *Japanese city of two million becomes biggest to recognise same-sex partnerships*, 2017, <https://www.pinknews.co.uk/2017/06/01/japanese-city-of-two-million-becomes-biggest-to-recognise-same-sex-partnerships/>.
- Johnston W.M. (red.), *Encyclopedia of Monasticism*, Nowy Jork 2015.
- Kuiper K., *In Celebration of The Tale of Genji, the World's First Novel*, 2001, <https://www.britannica.com/topic/In-Celebration-of-The-Tale-of-Genji-the-Worlds-First-Novel-1573911>.
- Leupp G., *Male Colors: The Construction of Homosexuality in Tokugawa Japan*, Berkeley 1997.
- Lunsing W., *Beyond Common Sense: Sexuality And Gender In Contemporary Japan*, Nowy Jork 2016.
- Lunsing W., *LGBT Rights in Japan*, „Peace Review” 2005, t. 17, nr 2–3.
- Maree C., *Same-Sex Partnerships in Japan: Bypasses and Other Alternatives*, „Women's Studies” 2004, t. 33, nr 4.
- McCormick J.P., *The first surviving same-sex spousal benefit application filed in Japan*, 2017, <https://www.pinknews.co.uk/2017/01/25/the-first-surviving-same-sex-spousal-benefit-application-filed-in-japan/>.
- McLelland M., *Is There a Japanese 'Gay Identity'?*, „Culture, Health & Sexuality” 2000, t. 2, nr 4.
- McLelland M., *Japan's queer cultures*, [w:] *Routledge Handbook of Japanese Culture and Society*, V.L. Bestor, T.C. Bestor (red.), Nowy Jork 2011.
- McLelland M., *Living More „Like Oneself”*, „Journal of Bisexuality” 2003, t. 3, nr 3–4.
- McLelland M., *Male Homosexuality in Modern Japan: Cultural Myths and Social Realities*, Richmond 2005.
- McLelland M., *The Role of the 'tōjisha' in Current Debates about Sexual Minority Rights in Japan*, „Japanese Studies” 2009, t. 29, nr 2.
- McLelland M., Dasgupta R. (red.), *Genders, Transgenders and Sexualities in Japan*, Nowy Jork 2005.

- McLelland M., Suganuma K., *Sexual minorities and human rights in Japan: an historical perspective*, „The International Journal of Human Rights” 2009, t. 13, nr 2–3.
- Murase T., *Naikan therapy*, [w:]: *Selected Japanese Culture and Behavior Readings*, T.S. Lebra, W.P. Lebra (red.), Honolulu 1986.
- Mondimore F.N., *A Natural History of Homosexuality*, Baltimore 1996.
- Mosbergen D., *Tokyo Issues Japan's First Same-Sex Marriage Certificate*, 2015, https://www.huffingtonpost.com/entry/tokyo-japan-same-sex-marriage_us_563b20e9e4b0b24aee48f8a5.
- Neill J., *The Origins and Role of Same-Sex Relations in Human Societies*, Jefferson 2009.
- Pflugfelder G.M., *Cartographies of Desire: Male-male Sexuality in Japanese Discourse, 1600–1950*, Berkeley 1999.
- Paul D.Y., *Women in Buddhism: Images of the Feminine in the Mahayana Tradition*, Berkeley 1985.
- Power S., *Japan: Transgender man fights courts on forced sterilization*, 2017, <https://www.gaystarnews.com/article/japan-transgender-man-fights-courts-forced-sterilization/#gs.S2dtdOw>.
- Reeder G., *Same-Sex Desire, Conjugal Constructs, and the Tomb of Niankh-khnum and Khnumhotep*, „World Archaeology” 2000, t. 32, nr 2.
- Reichert J., *In the Company of Men: Representations of Male-Male Sexuality in Meiji Literature*, Stanford 2006.
- Robertson J., *Takarazuka: Sexual Politics and Popular Culture in Modern Japan*, Berkeley 1998.
- Schalow P.G., *Kukai and the Tradition of Male Love in Japanese Buddhism*, [w:] *Buddhism, Sexuality, and Gender*, J.I. Cabezón (red.), Nowy Jork 1992.
- Souyri P.F., K. Roth (tłum.), *The World Turned Upside Down: Medieval Japanese Society*, Nowy Jork 2001.
- Summerhawk B., McMahill C., McDonald D. (red.), *Queer Japan: Personal Stories of Japanese Lesbians, Gays, Transsexuals, and Bisexuals*, Norwich 1998.
- Suzuki T. (tłum.), *Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946*, 2012, <http://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm>.
- Taichi M., *Nostalgia for My Time in the Army: Concerning Male Nudity and Sadistic Photographs*, [w:] *Queer Voices from Japan: First Person Narratives from Japan's Sexual Minorities*, M. McLelland, K. Suganuma, J. Welker (red.), Plymouth 2007.

- Takashi K., *My Career in Danshoku: Notes on Sodomy*, [w:] *Queer Voices from Japan: First Person Narratives from Japan's Sexual Minorities*, M. McLelland, K. Suganuma, J. Welker (red.), Plymouth 2007.
- Tamagawa M., *Coming Out of the Closet in Japan: An Exploratory Sociological Study*, „Journal of GLBT Family Studies” 2017.
- Tamagawa M., *Same-Sex Marriage in Japan*, „Journal of GLBT Family Studies” 2016, t. 12, nr 2.
- Taniguchi H., *Japan's 2003 Gender Identity Disorder Act: The Sex Reassignment Surgery, No Marriage, and No Child Requirements as Perpetuations of Gender Norms in Japan*, „Asian-Pacific Law & Policy Journal” 2012, t. 14, nr 1.
- Varley P., *Japanese Culture*, Honolulu 2000.
- Welker J., *Telling Her Story: Narrating a Japanese Lesbian Community*, „Journal of Lesbian Studies” 2010, t. 14, nr 4.
- Welker J., *Toward a history of 'lesbian history' in Japan*, „Culture, Theory and Critique” 2017, t. 58, nr 2.
- Wielichowska S., *Ewolucja wizerunku męskiego homoseksualizmu w Japonii w kulturze, literaturze i tekstach prawnych od okresu Edo do czasów współczesnych*, Bydgoszcz 2013.
- Wilford J.N., *A Mystery, Locked in Timeless Embrace*, 2005, <https://www.nytimes.com/2005/12/20/science/a-mystery-locked-in-timeless-embrace.html>.

ABSTRAKT

Z TĘCZĄ NA DALEKIM WSCHODZIE

– KRÓTKA HISTORIA SPOŁECZNOŚCI LGBT W JAPONII

Autor w prezentowanym artykule podejmuje próbę przeprowadzenia analizy społeczności lesbijek, gejów, biseksualistów i transseksualistów (LGBT) w Japonii. Specjalna uwaga poświęcona jest temu, w jaki sposób potoczyła się historia społeczności, poczynając od pierwszych historycznych wzmianek o nieheteroseksualnych zachowaniach wśród Japończyków. Autor przedstawi przykłady zarówno wydarzeń historycznych, jak i świadectwa literackie. Ponadto, autor przedstawi pokrótce, w jaki sposób rozwinęła się współczesna japońska społeczność LGBT i dlaczego powstała ona stosunkowo późno. W końcu, autor przedstawi też współczesne problemy, z którymi społeczność LGBT musi sobie radzić, takie jak kwestia małżeństw jedнопłciowych czy zmiany płci.

SŁOWA KLUCZOWE: historia, Japonia, prawo, LGBT.